

ΑΠΛΟΠΟΙΗΜΕΝΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ

Υπό Αρχιμ. Γεραμίου Φούντα

**Η ΓΝΩΣΗ ΤΟΥ ΘΕΟΥ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ**

ΑΘΗΝΑΙ 2006

Η ΓΝΩΣΗ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ

1. Ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ

Τό τί εἶναι ὁ Θεός δέν μπορεῖ βέβαια νά τό ἀνακαλύψει ὁ ἄνθρωπος, τό ἀποκάλυψε ὅμως ὁ Θεός στόν ἄνθρωπο. Καί ἡ θεία ἀποκάλυψη εἶναι καταγεγραμμένη στήν Ἁγία Γραφή, τήν Παλαιά καί τήν Καινή Διαθήκη.

Κατά τήν Παλαιά Διαθήκη ἡ γνώση μας περί τοῦ Θεοῦ βασίζεται στίς ἀποκαλύψεις, πού ἀπό παλαιά ἔκανε ὁ Θεός στόν ἄνθρωπο. Λέγει ἡ ἀρχή τῆς πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῆς: «Ὁ Θεός τούς παλαιούς καιρούς πολλές φορές καί μέ πολλούς τρόπους μίλησε στούς προγόνους μας διά τῶν προφητῶν» (Ἐβρ. 1,1).

Ὡς πρώτη ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ δέν πρέπει νά νοήσουμε τήν θαυμαστή ἀποκάλυψη Του στό Σινᾶ, γιά τήν ὁποία ὁμιλεῖ διά πολλῶν ἡ Παλαιά Διαθήκη στό βιβλίον τῆς Ἐξόδου· πρὶν ἀπό αὐτή εἶναι ἡ ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ στόν Ἀβραάμ· ἀλλά ἤδη ὁ Θεός ἀποκαλυπτόταν, κατά ἀκατάληπτο τρόπο, στούς πρώτους ἀνθρώπους στόν Παράδεισο. Ἡ θρησκεία λοιπόν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀρχίζει ἀπό τήν παραδείσια ἐποχή καί παρουσιάζει τόν Θεό νά φανερώνεται στούς ἀνθρώπους γιά νά μή χαθεῖ ἡ γνώση τους γι' Αὐτόν.

Ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ στήν Παλαιά Διαθήκη ἐκφράζεται μέ τό ρῆμα $\nu\tau$ (γιαδᾶ = γνωρίζω). Δέν δηλώνει ὅμως τό ρῆμα αὐτό γνώση γιά τόν Θεό πού ἀποκτήθηκε θεωρητικά, ἀλλά γνώση καρδιακή, λατρεία Θεοῦ· σημαίνει ζωή μέ τόν Θεό, ἀφοῦ καί τήν ἔνωση τοῦ ἀνδρογύνου ἡ Παλαιά Διαθήκη τήν ἐκφράζει πάλι μέ αὐτό τό ρῆμα (βλ. Γεν. 4,1). Γι' αὐτό καί ὡς ἐμπόδιο γιά μία τέτοια οὐσιαστική γνώση τοῦ Θεοῦ ἡ Παλαιά Διαθήκη θεωρεῖ τήν ἁμαρτία τοῦ ἀνθρώπου.

«Τά ἔργα τους

– λέγει ὁ προφήτης Ὡσηέ ἐλέγχοντας
τούς Ἰσραηλιτες –
δέν τούς ἀφήνουν νά ἐπιστρέψουν στόν Θεό τους,
γιατί πνεῦμα πορνείας εἶναι μέσα τους
καί δέν γνωρίζουν τόν Κύριο» (5,4).

Ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ καί ἡ ἀρετή πορεύονται μαζί
καί δέν χωρίζονται:
«Τό νά σέ γνωρίζει κανείς, ὦ Θεέ,
αὐτό εἶναι ὅλη ἡ ἀρετή·
καί τό νά ἀναγνωρίζει κανείς τήν δύναμή Σου,
αὐτό εἶναι ἡ ρίζα τῆς ἀθανασίας» (Σοφ. Σολ. 15,3)!

Μέ αὐτή τήν ἔννοια, τήν ἔννοια τῆς στενῆς σχέσεως τῆς ἀρετῆς καί τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ ἤ, ὁμοίως, τῆς στενῆς σχέσεως τῆς ἀμαρτίας καί τῆς ἀγνωσίας τοῦ Θεοῦ, πρέπει νά κατανοηθοῦν οἱ ἐκφράσεις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης περί τῶν ἁθέων. Καί οἱ ἄθεοι δέν «γνωρίζουν» τόν Θεό, ὅχι μέ τήν ἔννοια ὅτι δέν παραδέχονται τήν ὑπαρξή του, ἀλλά ὅτι τόν περιφρονοῦν. Ἄθεοι λοιπόν κατά τήν Παλαιά Διαθήκη, δέν εἶναι οἱ ἀρνητές τῆς ὑπαρξεως τοῦ Θεοῦ, ἀλλά οἱ ἀσεβεῖς.

Γιά τήν ὑπαρξή τοῦ Θεοῦ δέν μιλάει ἡ Παλαιά Διαθήκη, γιατί τό θεωρεῖ δεδομένο ὅτι ὑπάρχει Θεός. Στήν Παλαιά Ἀνατολή ὅλοι πίστευαν στήν ὑπαρξή ἀνωτέρων ὄντων, πού κυριαρχοῦν ἐπί τῆς φύσεως καί ἐπί τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Ἰσραήλ δέν ἀνέπτυξε κανένα θεωρητικό ἀθεϊσμό, ὑπῆρχαν ὅμως σ' αὐτόν ἄνθρωποι περιφρονητές καί ὑβριστές τοῦ Θεοῦ. Αὐτοί, κατά τήν Παλαιά Διαθήκη, εἶναι οἱ μὴ ἔχοντες γνώση Θεοῦ καί οἱ ἄθεοι. Παραθέτουμε μερικά σχετικά χωρία:

«Οἱ υἱοί τοῦ Ἡλεί ἦταν ἀχρεῖοι ἄνθρωποι, δέν γνώριζαν τόν Κύριο» (Α' Βασ. 2,12).

Ὁ Θεός παραπονεῖται καί λέγει: «Οἱ φύλακες τοῦ νόμου δέν μέ ἐγνώρισαν» (Ἱερ. 2,8).

Καί ὁ προφήτης Ὡσηέ μελαγχολικά παρατηρεῖ περί τῶν Ἰσραηλιτῶν: «Δέν ἐγνώρισαν τόν Κύριο» (5,4).

Ὁ προφήτης Ἰερεμίας ὁμιλεῖ γιά συγχρόνους του, οἱ ὁποῖοι ἔλεγαν περὶ τοῦ Θεοῦ **יְיָ אֱלֹהֵינוּ** (Ὁ ὁ κύριός), «δὲν εἶναι αὐτός» (5,12)! Δὲν ἔννοεῖ ὁμοῦς ὁ Προφήτης μὲ τὴν ἔκφραση αὐτὴ Ἰουδαίους ἀρνούμενους ὅτι ὑπάρχει Θεός, ἀλλὰ ἔννοεῖ ὑβριστὲς τοῦ Θεοῦ, ἔννοεῖ ἀποστατὲς Ἰουδαίους, ἀνθρώπους οἱ ὁποῖοι ἠρνοῦντο τὴν κυριαρχία τοῦ Θεοῦ καὶ δὲν ἤθελαν νὰ ὑπακούσουν στοὺς λόγους του. Ἡ ἔκφραση τῶν ὑβριστῶν αὐτῶν «δὲν εἶναι αὐτός» ἔχει τὴν ἔννοια «δὲν ἀξίζει αὐτός» (ὁ Θεός)! Αὐτοὶ οἱ Ἰουδαῖοι, κατὰ τὸν ἴδιο στίχο, ἔλεγαν ὅτι «δὲν θὰ ἔλθει κακὸ ἐναντίον τους», ὅτι δηλαδή ὁ Θεός δὲν ἔχει τὴν δύναμη νὰ τοὺς ἐπιφέρει κακὸ. Καὶ πάλι μὲ τὸν λόγο αὐτὸ οἱ ἀσεβεῖς αὐτοὶ Ἰουδαῖοι δὲν ἠρνοῦντο τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Γιαχβέ, ἀλλὰ τὴν ἰσχύ του ἢ, ἂν συνδυάσουμε τὸν στίχο μας μὲ ἄλλη περικοπή, ἔλεγαν ὅτι οἱ θεοὶ τῶν Βαβυλωνίων καὶ τῶν Χαναναίων εἶναι ἰσχυρότεροι ἀπὸ τὸν Γιαχβέ (βλ. Ἰερ. 51,17-19. Ἐβρ. 44,17-19).

Καὶ ὁ λόγος τοῦ Ψαλμωδοῦ «ὁ ἀνόητος λέγει στήν καρδιά του, δὲν ὑπάρχει Θεός» (Ψαλμ. 14,1· βλ. καὶ 9,25) δὲν ἀναφέρεται σέ ἀρνούμενους τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ σέ αὐτούς, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχαν καμμία ἔννοια περὶ Θεοῦ καὶ παραθεωροῦσαν τὸν νόμο του μὲ τὴν σκέψη ὅτι «ξεχνάει ὁ Θεός, ἀδιαφορεῖ, δὲν δίνει προσοχή» (9,32 κατὰ τὸ Ἐβρ. 10,11)· «πῶς νὰ τὸ ξέρει ὁ Θεός; Τάχα λαβαίνει γνώση ὁ Ἵψιστος;» (Ψαλμ. 72,11)· καὶ ἀκόμη ἔλεγαν: «Δὲν βλέπει ὁ Κύριος· τίποτε δὲν καταλαβαίνει ὁ Θεός τοῦ Ἰακώβ» (Ψαλμ. 94,7). Ὁμοίως πρὸς αὐτούς οἱ σύγχρονοι τοῦ Σοφονία ἔλεγαν: «Ὁ Κύριος δὲν κάνει τίποτα· οὔτε καλὸ οὔτε κακὸ» (Σοφ. 1,12). Τὸ ἴδιο καὶ οἱ σύγχρονοι τοῦ Ἰεζεκιήλ παριστοῦσαν ὡς ἀδύνατο τὸν Γιαχβέ καὶ ἔλεγαν: «Πῶς νὰ σέ δεῖ ὁ Κύριος; Ὁ Κύριος ἐγκατέλειψε τὴν χώρα» (8,13· βλ. καὶ 9,9).

Ἐναντίον τῶν παραπάνω λόγων τῶν ἀσεβῶν ἐπιτίθεται ὁ Ἐκκλησιαστής, ὁ ὁποῖος παντοῦ στὸν κόσμον βλέπει τεθέντα σκοπὸ καὶ προτρέπει τοὺς ἀνθρώπους νὰ σέβονται τὸν Θεό:

*«Τώρα κατάλαβα, πῶς ὅλα ὅσα κάνει ὁ Θεός
μένουν γιὰ πάντα.*

*Τίποτε δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ τοὺς προσθέσει
οὔτε νὰ ἀφαιρέσει τίποτε ἀπὸ αὐτά.*

*Ὁ Θεός ἐνεργεῖ ἔτσι, ὥστε νὰ τὸν σέβονται
οἱ ἄνθρωποι» (Ἐκκλ. 3,14).*

Τό βιβλίον τῆς Σοφίας Σολομῶντος εἰς 2,1 ἐξ. μᾶς μιλάει γιά ἀσεβεῖς πού ἤρνοντο τήν συνέχεια τῆς ζωῆς τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου μετά τόν θάνατό του. Αὐτοί εἶναι οἱ ὑλιστές καί οἱ χειρότεροι ἄθεοι, γιατί πέταξαν ἀπό τήν ψυχή τους καί τήν παραδοχή ἀκόμη τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, γι' αὐτό καί τερματίζουν τήν ζωή τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν θάνατό του, ἀρνούμενοι τήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς του.

2. Ἀποδείξεις γιά τήν ὑπαρξή τοῦ Θεοῦ

Ἐπειδή οἱ Ἰσραηλιῖτες, ἀλλά καί τά γύρω τους ἔθνη, ὅπως εἶπαμε, πίστευαν σέ Θεό, γι' αὐτό ἡ Παλαιά Διαθήκη δέν ἀναφέρει σαφῆ ἐπιχειρήματα γιά τήν ὑπαρξή Θεοῦ.¹ Τό ἐρώτημα «ὑπάρχει Θεός;» τίθεται γιά πρώτη φορά ἀπό τόν συγγραφέα τοῦ βιβλίου τῆς Σοφίας Σολομῶντος, στήν τελευταία δηλαδή ἑκατονταετηρίδα π.Χ. περίπου, ὅταν οἱ Ἰουδαῖοι τῆς Αἰγυπτιακῆς διασπορᾶς εἶχαν ὑποστῆ τήν ἐπίδραση τοῦ ἐλευθέρου ἐλληνικοῦ πνεύματος. Πρῖν τό ἐρώτημα ἦταν: «Ἐπάρχει ἕνας Θεός;». Καί οἱ συγγραφεῖς τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀπαντώντας στό ἐρώτημα αὐτό ἐστρέφοντο κατά τοῦ πολυθεϊσμοῦ. Ἔχουμε ὁμως στήν Παλαιά Διαθήκη καί περικοπές πού μποροῦν νά προσαχθοῦν σάν ἐπιχειρήματα περί ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ:

α) Συχνά ἡ Παλαιά Διαθήκη ἀναφέρεται στήν δημιουργία, γιά θαυμασμό βέβαια τῆς παντοδυναμίας καί πανσοφίας τοῦ Θεοῦ, χρησιμεύουν ὁμως ἀσφαλῶς οἱ ἀναφορές αὐτές καί ὡς ἀποδείξεις ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, γιατί αὐτό τό ὠραῖο καλλιτέχνημα τοῦ σύμπαντος προϋποθέτει δημιουργό καί τεχνίτη καί προνοητή. Παρατηρώντας ὁ ἄνθρωπος τό μεγαλεῖο τῆς φύσεως, τήν τάξη της καί τήν ὠραιότητά της σκέπτεται τόν Δημιουργό της Θεό καί μέ θαυμασμό λέγει: «Ὡς ἐμεγαλύνθη τά ἔργα σου, Κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας» (Ψάλμ. 103,24)!

---

1. Ὁ Ed. Koenig στό ἔργο του *Theologie des Alten Testaments*, σ. 113, νομίζει ὅτι εὑρίσκει στήν Παλαιά Διαθήκη κείμενα χρησιμεύοντα γιά κοσμολογική (Ἠσ. 40,21. Ψάλμ. 19,2. 29,1), γιά θεολογική (Ψάλμ. 8,5-7. Ἱερ. 14,22. Ψάλμ. 103,24β) καί γιά ἠθική (Γεν. 31,42β. Ψάλμ. 94,10) ἀπόδειξη τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ. Ἡ παράθεση ἀπό ἔργο τοῦ Ermond Jacob, *Théologie de l' Ancien Testament*, σ. 28.

Θά αναφέρω μερικούς μόνο στίχους, ύμνους τῶν ἀνθρώπων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης πρὸς τὸν Θεό, στοὺς ὁποίους ὑμνεῖται ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὴν ὠραιότητα τῆς φύσεως καὶ οἱ ὁποῖοι ὕμνοι διαλαλοῦν ἀσφαλῶς τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ· γιατί ἡ παρατηρουμένη στὴν φύση ὠραιότητα καὶ τάξη προϋποθέτει δημιουργό Θεό καὶ ρυθμιστὴ τῶν ὄντων:

«Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται τὴν δόξα τοῦ Θεοῦ
καὶ τὸ στερέωμα ἐξαγγέλλει τὸ ἔργο τῶν χειρῶν του» (Ψάλμ. 18,2).

«Κύριε, ὁ Κύριος ἡμῶν πόσο θαυμαστό εἶναι τὸ ὄνομά σου σέ ὅλη
τὴν γῆ» (Ψάλμ. 8,10)!

«Φωνὴ Κυρίου ἐπάνω στὰ νερά

– βροντᾶ ὁ Θεός ὁ δοξασμένος,

ὁ Κύριος ἐπάνω ἀπὸ τοὺς ὠκεανούς.

Φωνὴ Κυρίου ἰσχυρή·

Φωνὴ Κυρίου μεγαλόπρεπη.

Φωνὴ Κυρίου συντριβεὶ κέδρους,

ναί, θά συντριβεὶ ὁ Κύριος τοὺς κέδρους τοῦ Λιβάνου.

Κάνει τὰ ὄρη νά σκιροῦν,

σάν τὸ μοσχάρι ὁ Λίβανος καὶ σάν τὸ δαμαλάκι

τὸ ὄρος τὸ Σιριῶν.

Φωνὴ Κυρίου ἀστράφτει φλόγες πύρινες.

Φωνὴ Κυρίου κάνει τὴν ἔρημο νά τρέμει·

ὁ Κύριος κάνει νά τρέμει ἡ ἔρημος τῆς Κάδης»

(Ψάλμ. 28,3-8 ἐξ.).

«Μέ τὸν λόγο τοῦ Κυρίου ἔγιναν οἱ οὐρανοὶ
καὶ μέ τὴν πνοή ἀπὸ τὸ στόμα του ἔγιναν οἱ ἀμέτρητες δυνάμεις
τους...

Ἄς φοβᾶται τὸν Κύριο ὅλη ἡ γῆ

καὶ ἄς τρέμουνε μπροστά του ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς οἰκουμένης,

γιατί αὐτός εἶπε καὶ ἔγιναν,

αὐτὸς πρόσταξε καὶ θεμελιώθηκαν» (Ψάλμ. 32,6-9).

«Μέ τὴν ἰσχύ σου, ὦ Θεέ, θεμελιώνεις τὰ βουνά,

δύναμη εἶσαι ζωσμένος·

ἤρεμεις τῆς θαλάσσης τὸν παφλασμό,

τὸν ἤχο τῶν κυμάτων τῆς καὶ τὸν θόρυβο τῶν λαῶν.

Ἐπισκέπτεσαι τήν γῆ καί τῆς χαρίζεις ἀφθονία,
τήν πλημμυρίζεις μέ ἀγαθά» (Ψάλμ. 64,7.10).
«Πέστε στόν Θεό, “πόσο φοβερά εἶναι τά ἔργα σου,
πόσο τρομακτική εἶναι ἡ δύναμή σου”!
Ἐλάτε γιά νά δεῖτε τά ἔργα τοῦ Θεοῦ·
τήν θάλασσα τήν ἔκανε στεριά,
μέ στεγνά πόδια διέσχισαν τό ποτάμι»
(Ψάλμ. 65,3.5).

Ἡραϊο ὕμνο τοῦ Δημιουργοῦ Θεοῦ κάνει καί ὁ ποιητής τοῦ 135
Ψάλμου:

«Δοξολογήστε τόν Κύριο τῶν κυρίων
– αἰώνια εἶναι ἡ ἀγάπη του!
Εἶναι ὁ μόνος πού ἔκανε θαυμασία μεγάλα.
Ἔκανε μέ σοφία τούς οὐρανοῦς·
στερέωσε τήν γῆ ἐπάνω στά νερά·
ἔκανε τούς μεγάλους φωτοδότες,
τόν ἥλιο νά κυριαρχεῖ τήν ἡμέρα,
τό φεγγάρι καί τά ἀστέρια νά κυριαρχοῦν
τήν νύχτα»

(στίχ. 4-9).

Ἡραϊά ἐπίσης καί δυνατή δοξολογία τοῦ Θεοῦ ἀπό τά θαυμαστά
τῆς φύσεως κάνουν ὁ συνθέτης τοῦ 103ου Ψάλμου καί οἱ τρεῖς παῖδες
στήν κάμνο τοῦ πυρός (Δαν. 3).

Θαυμαστός πάλι εἶναι ὁ Θεός ἀπό τήν ἀτμόσφαιρα καί τόν κόσμον
τῶν ζώων (Ἰώβ 38-41). Αὐτά δέν ἔγιναν ἀπό μόνονα τους, οὔτε τά ἔκα-
ναν οἱ ψεύτικοι θεοί· μόνον ὁ ἀληθινός Θεός ἔχει τήν δύναμη νά τά
κάνει:

«Οἱ θεοί τῶν ἐθνῶν δέν δίνουν τήν βροχή·
οἱ οὐρανοί ἀπό μόνονα τους δέν στέλνουν καταγίδες.
Κύριε Θεέ μας σέ Σένα ἐλπίζουμε,
γιατί ἐσύ εἶσαι ὁ μόνος πού τά κάνεις ὅλα αὐτά»
(Ἰερ. 14,22). Βλ. καί Ἰερ. 10,12-16.

Στά παραπάνω όμως και στά τόσα άλλα σχετικά χωρία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης δέν ὑπάρχει καμμία ἀπολογητική τάση τῶν ἱερῶν συγγραφέων τους· δέν λέγονται δηλαδή οἱ λόγοι αὐτοὶ ἀκριβῶς σάν ἐπιχειρήματα ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, ἀλλά εἶναι λόγοι πού ἐκφράζουν, ἐπαναλαμβάνουμε, τήν χαρά καί τόν θαυμασμό τῶν ποιητῶν τους γιά τήν παντοδυναμία, τήν πανσοφία καί τήν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ καί ἀποσκοποῦν στό νά στερεώσουν τοὺς Ἰσραηλιτες στήν πίστη τους πρός τόν Θεό καί νά τοὺς προφυλάξουν ἀπό τήν εἰδωλολατρία.

β) Ἄλλο, τό ὁποῖο, κατά κάποιο τρόπο, μπορεῖ νά προσαχθεῖ ὡς ἐπιχείρημα ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀπό αὐτή τήν ἱστορία τοῦ Ἰσραήλ. Οἱ συγγραφεῖς τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀναφέρονται στήν ἱστορία τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ, γιά νά δείξουν σ' αὐτόν ὅτι ὁ Θεός του Γιαχβέ εἶναι ἰσχυρότερος ἀπό τοὺς θεοὺς τῶν ἄλλων ἐθνῶν. Ἦδη στό Ἐξ. 12,12 λέγεται ὅτι τήν ἀπόφασή του ὁ Θεός νά φονεύσει τά πρωτότοκα τῶν Αἰγυπτίων θά τήν ἐκτελέσει «ἐνάντια σ' ὅλους τοὺς θεοὺς τῆς Αἰγύπτου», ἀκριβῶς γιά νά τονισθεῖ ἡ ἀλήθεια αὐτή, ἡ ἀδυναμία δηλαδή τῶν αἰγυπτιακῶν θεῶν καί ἡ παντοδυναμία τοῦ Γιαχβέ.

Στήν περικοπή Δευτ. 4,32-39 ἀναφέρονται ἀπό τήν ἱστορία τῶν Ἰσραηλιτῶν σημεῖα τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ σ' αὐτούς:

«Ἰπῆρξε ποτέ λαός πού ἄκουσε τήν φωνή τοῦ Θεοῦ νά τοῦ μιλάει μέσα ἀπό τήν φωτιά, ὅπως τόν ἀκούσατε σεῖς καί νά μείνει ζωντανός; (Σᾶς) ἔκανε θαύματα καί σημεῖα μέ δύναμη ἀκαταμάχητη καί μέ γεγονότα φοβερά καί τρομερά» (στίχ. 33.34· βλ. καί στίχ. 36-38).

Καί τελικά λέγεται ὅτι ὅλα αὐτά ἔγιναν γιά νά καταλάβουν οἱ Ἰσραηλιτες ὅτι «ὁ Κύριος, αὐτός εἶναι ὁ Θεός, καί ἐκτός ἀπό αὐτόν δέν ὑπάρχει ἄλλος» (στίχ. 35). Καί προτρέπονται:

«Ἀναγνωρίστε το καί κρατήστε το στήν καρδιά σας·
Ὁ Κύριος, αὐτός εἶναι Θεός στόν οὐρανό καί στήν γῆ.
Δέν ὑπάρχει ἄλλος ἐκτός ἀπό αὐτόν» (στίχ. 39).

Κατά τόν 104 Ψαλμό ὅλη ἡ ἱστορία τοῦ Ἰσραήλ, ἀπό τοὺς Πατριάρχες μέχρι τήν κατάληψη τῆς Χαναάν, εἶναι μία ἀπόδειξη τῆς πιστότητας

τοῦ Θεοῦ. Κατά τίς περικοπές Ἦσ. 41,21-29. 42,8.9.13-17. 46,1 ἡ ἀπελευθέρωση τοῦ Ἰσραήλ ἀπό τήν Βαβυλωνιακή αἰχμαλωσία δεικνύει τήν δύναμη τοῦ Θεοῦ τοῦ Ἰσραήλ καί τήν μηδαμινότητα τῶν θεῶν τῶν εἰδωλολατρῶν. Πιό λεπτομερειακά γιά τά θαυμαστά ἔργα τοῦ Θεοῦ στήν ἱστορία ἀπό τήν ἀρχή, ἀλλά ἰδιαίτερα γιά τήν ἱστορία τοῦ Ἰσραήλ μέχρι τήν ἀπελευθέρωσή του ἀπό τήν Αἴγυπτο, ὁμιλεῖ τό βιβλίον τῆς Σοφίας Σολομῶντος εἰς κεφ. 10-12. 16-19. Ὁ συγγραφεύς τοῦ βιβλίου αὐτοῦ θέλει νά σπερώσει τούς ὁμοεθνεῖς του στήν πίστη στόν Γιαχβέ, σ' ἐκείνη μάλιστα τήν δύσκολη κατάσταση πού εὑρίσκοντο, καί νά παρακινήσει καί τούς εἰδωλολάτρεις ἀναγνώστες νά λατρεύσουν τόν ἀληθινόν αὐτόν Θεό. Παρατηρεῖται ὅμως ὅτι μία μόνο σκέψη δέν ἀνέπτυξαν οἱ συγγραφεῖς τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης γιά τό θέμα μας: Ὅτι γιά τόν Ἰσραήλ, ἓνα λαό πού πάντα ἔκλινε στήν εἰδωλολατρία, τό ὅτι διατηρήθηκε σ' αὐτόν ἡ πίστη στόν ἀληθινόν Θεό εἶναι θαῦμα καί ἀκόμη εἶναι δείγμα ὅτι ὁ λαός αὐτός ἀπελάμβανε θεϊκῆς καθοδηγίας.

γ) Γιά νά δείξουν τήν παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ Γιαχβέ καί τήν μηδαμινότητα τῶν θεῶν τῶν ἐθνῶν οἱ Προφῆτες φέρουν ὡς ἀπόδειξη καί τίς προφητεῖες. Καί αὐτό μπορεῖ νά προσαχθεῖ ἀπό τήν Παλαιά Διαθήκη ὡς ἐπιχείρημα ὑπάρξεως καί πιστότητος τοῦ Θεοῦ Γιαχβέ.

Ὅταν συνέβη ἡ καταστροφή τῆς Ἱερουσαλήμ καί τοῦ Ναοῦ, πολλοί Ἰουδαῖοι, ἀδύνατοι στήν πίστη, κλονίστηκαν πολύ καί ἔλεξαν ὅτι οἱ θεοί τῶν Χαλδαίων, πού τούς ὑπέταζαν, εἶναι ισχυρότεροι ἀπό τόν ἰδικό τους Θεό, τόν Γιαχβέ, καί μάλιστα ἔλεξαν ὅτι γι' αὐτό ἔπαθαν τό κακό τῆς καταστροφῆς τῆς χώρας τους, ἐπειδή παραμέλησαν τήν λατρεία σ' αὐτούς τούς θεούς (βλ. Ἱερ. 51, 44,17-19. Ἐβρ. κεφ. 44). Σ' αὐτούς πού ἔλεξαν αὐτά τά βλάσφημα, ὁ προφήτης Ἰεζεκιήλ τούς ἔλεγε διά πολλῶν ὅτι ὁ Γιαχβέ εἶχε προείπει διά τῶν προφητῶν του αὐτή τήν ἔκβαση γιά τό ἔθνος τους καί ὅτι ἡ ἐκπλήρωση τῶν προφητειῶν τοῦ Θεοῦ ἀποδεικνύει τήν παγγνωσία του, τήν παντοδυναμία του καί τήν δικαιοσύνη του μέ τήν τιμωρία τοῦ ἀπειθοῦς λαοῦ του. «Τότε θά μάθουν – λέγει ὁ Θεός – ὅτι Ἐγώ ὁ Κύριος δέν προειδοποιῶσα μάταια, ὅταν ἀπειλοῦσα μέ αὐτά τά δεινά» (Ἰεζ. 6,10).

Ἰδιαίτερος ὥραϊα γιά τήν ἀνάδειξη τοῦ Γιαχβέ ἀπό τίς προφητεῖες εἶναι τά κεφ. Ἦσ. 40-55. Ὁ προφήτης Ἠσαΐας καλεῖ τούς θεούς τῶν

ἔθνῶν νά ἔλθουν νά λογοδοτήσουν πρό τοῦ Γιαχβέ καί νά ποῦν ἂν ποτέ εἶπαν κάποια προφητεία καί αὐτή νά ἐκπληρώθηκε. Ἀλλά αὐτοί σιωποῦν καί ἀπό αὐτό φαίνεται καθαρά ὅτι αὐτοί δέν μποροῦν νά προφητεύσουν τό μέλλον οὔτε βεβαίως νά προνοήσουν γι' αὐτό. Ἀντίθετα ὁ Γιαχβέ προνοεῖ γιά τόν λαό του στήν ἐξορία καί θά ἐμφανίσει γι' αὐτό τόν Κύρο, γιά τόν ὁποῖον ὁμως οἱ θεοί τῶν ἔθνῶν δέν γνωρίζουν τίποτε. Παραθέτω μία ὠραία περικοπή, στήν ὁποία ὁ προφήτης Ἡσαΐας παριστάνει τόν Γιαχβέ νά λέγει στους θεούς τῶν ἔθνῶν:

«Παρουσιάστε τήν ὑπόθεση,
προβάλατε τά ἐπιχειρήματά σας.
Πλησιάστε νά μᾶς ἀναγγεῖτε τί θά συμβεῖ·
ἐξηγήστε μας τά ὅσα ἔγιναν καί πέστε μας τήν σημασία τους
ἢ ἀνακοινῶστε μας τά μέλλοντα,
γιά νά παρατηρήσουμε τήν ἐξέλιξή τους.
Πέστε μας τί πρόκειται νά συμβεῖ στό μέλλον,
ὥστε νά ἀναγνωρίσουμε ὅτι εἶστε ἀληθινοί θεοί.
Κάνετε νά ἔρθει κάποιο καλό ἢ μία δυστυχία,
γιά νά τρομάξουμε καί νά θαυμάσουμε.
Ἀλλά σεῖς εἶστε μηδέν καί τά ἔργα σας εἶναι τίποτα·
εἶναι ἐντροπή νά σᾶς διαλέγει κάποιος γιά θεούς του.
Ὅμως Ἐγώ ξεσήκωσα κάποιον ἀπό τον βορρᾶ
καί θά ἔρθει ἀπό τήν ἀνατολή τοῦ ἡλίου·
μέ τό ὄνομά του τόν καλῶ.
Τούς ἠγεμόνες θά τούς πατήσει σάν τό χῶμα,
ὅπως ὁ κεραμοποιός πατάει τόν πηλό.
Ποιός ἀπό σᾶς τά ἀνήγγειλε ὅλα αὐτά ἀπό τήν ἀρχή,
ὥστε νά τόν ἀναγνωρίσουμε,
καί ἀπό τά περασμένα χρόνια,
ὥστε νά ποῦμε “ἔχει δίκιο”;
Ὅχι, κανείς σας δέν τά ἀνήγγειλε,
κανένας δέν τά διακήρυξε,
οὔτε ἄκουσε τά λόγια σας κανένας.
Πρῶτος Ἐγώ τά ἀνήγγειλα στήν Σιών

καί ἔστειλα στήν Ἱερουσαλήμ ἀγγελιαφόρο
μέ τίς εἰδήσεις τίς καλές» (Ἡσ. 41, 21-27).

Όλα τά ἔθνη λοιπόν πρέπει νά ἀναγνωρίσουν γιά Θεό τους τόν
Γιαχβέ, τόν μόνο ἀληθινό Θεό, γιατί αὐτός μόνο μπορεῖ νά προαναγγέλλει
αὐτά πού πρόκειται νά συμβοῦν:

«Πλησιάστε, παρουσιάστε τήν ὑπόθεσή σας,
κάνετε συμβούλιο ἀκόμη μεταξύ σας.
Ποίος τό ἀνήγγειλε αὐτό ἀπό τούς παλαιούς χρόνους,
ποιός ἀπό τότε εἶχε πει πώς θά συμβεῖ;
Δέν εἶμαι Ἐγώ ὁ Κύριος;
Ἄλλος Θεός ἐκτός ἀπό Μένα δέν ὑπάρχει,
δίκαιος Θεός καί λυτρωτής, δέν ὑπάρχει ἄλλος
ἐκτός ἀπό Μένα» (Ἡσ. 45,21).

Καί ἄν ὅλα τά ἔθνη πρέπει νά ἀναγνωρίσουν τόν Γιαχβέ γιά μόνο
ἀληθινό Θεό, ἀφοῦ Αὐτός μόνο μπορεῖ νά φανερώσει τά ὅσα πρόκειται
νά συμβοῦν, ὁ Ἰσραήλ, πού εἶδε ἀπό παλαιά νά ἐκπληρώνονται τά ὅσα
εἶπε ὁ Θεός του καί τώρα μάλιστα πού τοῦ ἐξαγγέλλει νέα προφητεία
γιά τήν σωτηρία του, πρέπει νά εἶναι στερεωμένος μέ εὐγνωμοσύνη
στήν λατρεία τοῦ Θεοῦ του καί νά μή στρέφεται στά εἰδῶλα. Ὁ προ-
φήτης Ἡσαΐας παρουσιάζει τόν Γιαχβέ νά λέγει στόν Ἰσραήλ:

«Φέрте στό νοῦ σας ὅσα ἔγιναν ἀπό πολύ παλαιά,
τά πρῶτα,
γιατί Ἐγώ εἶμαι ὁ Θεός
καί δέν ὑπάρχει ἄλλος ἐκτός ἀπό Μένα Θεός,
πού νά μήν ἔχει ὁμοιό του.
Ἐγώ ἀπό τήν ἀρχή φανερώνω τό μέλλον
καί ἀπό πρῖν ὅσα ἀκόμη δέν ἔχουν συμβεῖ.
Λέγω, “τό σχέδιό μου θά ἐκτελεστεῖ,
καί ὅλα ὅσα ἐπιθυμῶ θά τά πραγματοποιήσω”.
Από τήν Ἀνατολή φωνάζω ἓνα ἀρπακτικό πουλί (ὑπαινιγμός αὐτό
γιά τόν βασιλιά Κῦρο),

τόν ἄνθρωπο πού ἐκτελεῖ τὰ σχέδιά μου
 ἀπό τήν μακρυνή τήν χώρα·
 ὅπως τό εἶπα, ἔτσι τό πραγματοποιῶ·
 τό ἐκτελῶ, ὅπως τό ἔχω σχεδιάσει» (Ἡσ. 46,9-10).
 «Γι' αὐτό σοῦ ἀνήγγειλα τὰ γεγονότα ἀπό παλαιά,
 σοῦ τὰ ἐγνωστοποίησα πρὶν νά συμβοῦν,
 ὥστε νά μή μπορεῖς νά πεῖς,
 “τό εἰδῶλό μου τό ἔκανε αὐτό,
 τό ἀγαλμά μου, ἡ χωνευτή μου εἰκόνα τὰ διέταξε.”
 Τά ἔχεις ἀκούσει ὅλα αὐτά
 καί τώρα τὰ εἶδες πραγματοποιημένα·
 δέν τά παραδέχεσαι;»
 (Ἡσ. 48, 5-6). Βλ. καί Ἡσ. 43,8-12. 44,7. κ.ἄ.

δ) Τέλος, οἱ Προφῆτες ἐπετέθησαν ἐναντίον τῶν εἰδώλων, τῶν
 ἀνθρωπίνων κατασκευασμάτων τῶν ψεύτικων θεῶν καί τὰ γελοιοποι-
 ησαν, γιά νά θρυμματίσουν τήν πίστη στοὺς θεοὺς τῶν εἰδώλων. Αὐτή
 ἡ ἐπίθεση τῶν Προφητῶν γινόταν πρό παντός ὅταν οἱ Ἰουδαῖοι ἦταν
 ὑπὸ τήν ἀπειλή τῶν ξένων ἐθνῶν, ἀλλά καί ὅταν εἶχαν ὀδηγηθεῖ στήν
 Βαβυλώνα ὡς αἰχμάλωτοι. Μέ τόν ἔλεγχό τους αὐτόν οἱ Προφῆτες
 ἤθελαν νά προφυλάξουν τόν λαό τοῦ Θεοῦ ἀπό τόν κίνδυνο τῆς εἰδωλο-
 λατρίας καί νά τόν κρατήσουν ἀνεπηρέαστο ἀπό τίς λαμπρές τελετές
 καί πομπές τῶν εἰδώλων. Οἱ σχετικές αὐτές περικοπές τῶν Προφητῶν,
 πού ὁμιλοῦν γιά τήν μηδαμινότητα τῶν θεῶν τῶν ἐθνῶν καί πού γε-
 λιοποιοῦν τὰ εἰδῶλά τους, μπορεῖ πάλι νά προσαχθοῦν καί ὡς μαρτυ-
 ρίες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης γιά τήν ὑπαρξή τοῦ Θεοῦ Γιαχβέ καί γιά
 τήν ἀνάδειξη τῆς μεγαλειότητός του. Ὁ Ἀββακούμ λέγει:

«Τί ὠφελεῖ τό εἶδωλο πού ἔφτιαξε ὁ τεχνίτης;
 Ἡ χυτή εἰκόνα πού δίνει ψεύτικο χρησμό;
 Πῶς μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νά ἔχει ἐμπιστοσύνη
 στοὺς ἄφωνους θεοὺς,
 πού ὁ ἴδιος κατασκεύασε;
 Ἀλλοίμονο σ' ἐκεῖνον πού λέγει στό ξύλο “ξύπνα”
 καί στό νεκρό λιθάρι “πάρε ζωή!”

*Μπορεῖ αὐτό νά προφητεῦσει;
Μέ μάλαμα εἶναι καλυμμένο καί μέ ἀσήμι,
ἀλλά καθόλου δέν ἔχει μέσα του ζωή» (2,18-19).*

Ὁ προφήτης Ἰερεμίας εἰρωνεύεται καί αὐτός τά ἔθνη γιά τά κατασκευάσματά τους, πού τά προσκυνοῦν ὡς θεούς καί λέγει:

*«Κόβουν ἕνα ξύλο ἀπό τό δάσος
καί τό ἐπεξεργάζονται οἱ ξυλουργοί μέ τόν πέλεκυ.
Τό διακοσμοῦν μέ ἀσήμι καί χρυσάφι
καί τό καρφώνουν στερεά μέ τά σφυριά
γιά νά μήν κουνιέται.*

*Σάν σκιάχτρο σέ ἀγγουρόκηπο εἶναι οἱ θεοί τους·
δέν μιλοῦν· ἔχουν ἀνάγκη νά ὑποβαστάζονται,
γιατί δέν μποροῦν νά βαδίσουν.*

*Μήν τούς φοβᾶστε,
γιατί δέν μπορεῖ νά κάνουν οὔτε κακό οὔτε καλό» (10,3-5).*

Οἱ ἐξόριστοι στήν Βαβυλώνα Ἰουδαῖοι πρέπει νά σκεφθοῦν: Τί μπορεῖ νά μᾶς προσφέρει ἕνα εἶδωλο πού κατασκεύασε μέ τόν κόπο του ὁ σιδηρουργός ἢ τό ξύλινο εἶδωλο, τό ὁποῖο κόπηκε ἀπό τό δέντρο πού χρειάζεται βροχή γιά νά ἀναπτυχθεῖ καί πού χρησιμεύει γιά θέρμαση ἢ γιά νά ψηθεῖ τό κρέας; Βλ. Ἦσ. 44,10-17. 46,6.7. 40,20.

Χλευαστική πάλι γιά τά εἶδωλα τῶν θεῶν τῶν ἐθνῶν εἶναι ἡ ἐπιστολή τοῦ Ἰερεμίου, ὅπως καί ἡ ἱστορία τῆς ἀπάτης τῶν ἱερέων τοῦ Βήλ (Δαν. 12). Στόν ἴδιο σκοπό ἀποβλέπει καί ἡ διήγηση τῆς διασώσεως τῶν τριῶν παιδῶν ἀπό τήν κάμινο τοῦ πυρός, πού ἀρνήθηκαν νά προσκυνήσουν ἕνα ἄγαλμα ὡς θεό (Δαν. 3). Βλ. ἐπίσης Ψάλμ. 113,112-15. 134,15-18.

ε) Ἀλλά πιό ἀναλυτικά μέ τό θέμα ἀσχολεῖται ὁ συγγραφεύς τοῦ βιβλίου τῆς Σοφίας Σολομώντος, γιατί ἔβλεπε τούς ὁμοεθνεῖς του νά ἀντιμετωπίζουν τούς ἴδιους κινδύνους πού ἀντιμετώπισαν παλαιότερα οἱ πατέρες τους στήν Βαβυλώνα. Ὅμως ὄχι μόνο γιά τούς Ἰουδαίους, ἀλλά καί γιά τούς εἰδωλολάτρες ἐθνικούς ἐνδιαφέρεται ὁ συγγραφεύς τοῦ βιβλίου, γιατί θέλει νά τούς κλονίσει τήν πίστη τους στά εἶδωλα παριστάνοντάς τους τό ἀνόητο τῆς εἰδωλολατρίας.

*Δυστυχημένοι αυτοί που στηρίζουν την ελπίδα τους
σέ πράγματα νεκρά!
Ὄνόμασαν θεούς τὰ ἀνθρώπινα κατασκευάσματα,
δηλαδή τὰ περίτεχνα χρυσά
καί ἀσημένια ὁμοιώματα ζώων
ἢ τὰ ἄχρηστα λιθάρια,
πού τὰ φιλοτέχνησε κάποιος ἀρχαῖο χέρι
(13,10. Βλ. καί ὅλη τήν ἐνότητα 13,10-15,17).*

Ὁ ἱερός συγγραφεύς στρέφεται ὄχι μόνο κατά τοῦ εἰδωλολατρικοῦ πολυθεϊσμοῦ, ἀλλά καί κατά τοῦ πανθεϊσμοῦ τῆς Στοᾶς καί κατά τῆς Σκέψης τῆς νέας Ἀκαδημίας. Γιατί οἱ ὄπαδοί τους ναί μέν ἤρνοῦντο τοὺς θεούς ὡς πρόσωπα, ἀλλά τοὺς ἐδέχοντο ὡς σύμβολα τῶν φυσικῶν δυνάμεων καί τῶν σωμάτων τοῦ οὐρανοῦ. Ὁ συγγραφεύς πιστεύει ὅτι ὁ ἄνθρωπος μέ τήν λογική του μπορεῖ, ἀπό τήν τάξη καί τήν ὠραιότητα τοῦ φυσικοῦ κόσμου, νά ἀναχθεῖ στήν παραδοχή τοῦ Δημιουργοῦ Θεοῦ καί ἀπό τὰ διάφορα συμβαίνοντα σ' αὐτόν νά ἀναχθεῖ πάλι στήν πρώτη Αἰτία πού τά προκαλεῖ· γι' αὐτό καί χαρακτηρίζει ὡς ἀνόητο αὐτόν πού δέν πιστεύει στόν ἀληθινό Θεό, ἀλλά λατρεύει τὰ κτίσματα καί τίς δυνάμεις τῆς κτίσεως γιά θεούς:

*Πράγματι, ὅλοι ὅσοι στεροῦνται τήν γνώση τοῦ Θεοῦ
εἶναι ἀπό τήν φύση τους ἀνόητοι,
γιατί δέν κατόρθωσαν νά διακρίνουν τόν ἀληθινό Θεό
μέσα ἀπό τὰ ὑλικά ἀγαθά, πού βλέπουν γύρω τους·
δέν ἀναγνώρισαν τόν τεχνίτη
ἀπό τήν παρατήρηση τῶν ἔργων του.
Θεώρησαν γιά κυβερνήτες τοῦ κόσμου
θεούς ὅπως τήν φωτιά, τόν ἄνεμο,
τόν ἀνεμοστρόβιλο, τόν κύκλο τῶν ἄστρων,
τά ὀρμητικά νερά καί τ' ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ.
Ἄν, λοιπόν, γοητεύθηκαν ἀπό τήν ὁμορφιά
ὄλων αὐτῶν τῶν κτισμάτων
καί τὰ θεώρησαν θεούς,
ἄς μάθουν πόσο ὠραιότερος ἀπό αὐτά εἶναι ὁ Κύριος!*

*Ὁ δημιουργός τῆς ὁμορφιάς τὰ ἔφτιαξε.
Κι ἂν ἔμειναν ἐμβρόντητοι ἀπὸ τὴν δύναμη
καὶ τὴν λειτουργία τῶν δημιουργημάτων,
ἄς καταλάβουν πόσο δυνατώτερος ἀπὸ αὐτὰ
εἶναι Ἐκεῖνος πού τὰ δημιούργησε (13,1-4).*

Τό συμπέρασμα εἶναι σαφές:

*Ἀπό τό μέγεθος καί τὴν ὁμορφιά τῶν δημιουργημάτων
παίρνομε τὴν ἀνάλογη ἰδέα γιά τόν Δημιουργό μας (13,5).²*

Ἄλλὰ ὁ δρόμος γιά νά φθάσουμε στήν γνώση τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ μέ τὴν σκέψη εἶναι δύσκολος. Κατά τόν συγγραφέα τοῦ βιβλίου τῆς Σοφίας Σολομῶντος, γι' αὐτούς πού ζητώντας νά βροῦν τόν Θεό «ἀσχολοῦνται μέ τὰ ἔργα του, τὰ ἐρευνοῦν καί γοητεύονται ἀπὸ τὴν ἐμφάνισή τους, ἀντικρίζοντας τὴν ὁμορφιά τους», ἀλλά ἔπειτα παθαίνουν ζημιὰ, γιατί στέκονται στόν θαυμασμό τῶν ἔργων μόνο καί δέν προχωροῦν περισσότερο γιά νά βροῦν τόν πραγματικό Δημιουργό τους, ἀλλ' ἀντίθετα χάνονται στόν πολυθεισμό καί τόν πανθεισμό, ἡ κατηγορία γι' αὐτούς «δέν εἶναι μεγάλη: γιατί πλανῶνται καθὼς εἰλικρινά ζητοῦν νά βροῦν τόν Θεό».

Ὅμως «εἶναι καί αὐτοί ἔνοχοι κατὰ κάποιον τρόπο, γιατί ἂν καί κατόρθωσαν νά μάθουν τόσα, ὥστε νά μποροῦν νά ἀνακαλύπτουν τὰ μυστικά τοῦ κόσμου, δέν ἀνακάλυψαν πρωτίτερα τόν Ἴδιο τόν Κυρίαρχο ὅλων αὐτῶν» (13,7. 6,8-9). Ἡ ἐνοχή ὁμως τῶν εἰδωλολατρῶν, τῶν προσκυνητῶν τῶν εἰδώλων, εἶναι μεγαλύτερη (βλ. 13,10).

Ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ εἶναι μία Χάρη πού παραχωρεῖται σ' αὐτούς πού τόν ἀναζητοῦν εἰλικρινά. Ὁ προφήτης Ἰερεμίας παρουσιάζει τόν Θεό νά λέγει:

*Ἄν μέ ζητήσετε, θά μέ βρεῖτε,
ἀρκεῖ νά μέ ἀναζητήσετε μέ ὅλη σας τὴν καρδιά (36[Ἐβρ. 29],13).*

---

2. Ἐπὶ τοῦ χωρίου αὐτοῦ φαίνεται στηρίζεται ὁ ἀπόστολος Παῦλος ὅταν ὁμιλῶντας γιά τὴν μωρία τῆς εἰδωλολατρίας λέγει: «Τὰ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθοράται, ἧ τε αἰδῖος αὐτοῦ δύναμις καί θεϊότης» (Ρωμ. 1,20).

Καί στό βιβλίό τῶν Παροιμιῶν διαβάζουμε:

*Ἐγώ, ἡ Σοφία, ἀγαπῶ αὐτούς πού μέ ἀγαποῦν,
καί ὅλοι μέ εὐρίσκουν ὅσοι μέ ἀναζητοῦν (8,17).*

Τότε, ὅταν ὁ ἄνθρωπος εἰλικρινά ζητάει τόν Θεό, ὁ Θεός ἔρχεται σ' αὐτόν καί τοῦ ἀποκαλύπτεται. Ἡ Σοφία Σολομῶντος πάλι μᾶς λέγει:

*Βρίσκουν τόν Θεό αὐτοί πού δέν τόν προκαλοῦν,
ἀποκαλύπτεται σ' αὐτούς πού τόν ἐμπιστεύονται (1,2).*

3. Τό ἀτελές τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ

Ὅπως τό καταλαβαίνομε, ὁ Θεός στήν Παλαιά Διαθήκη ἀποκαλυπτόταν κατά διάφορο βαθμό στόν καθένα, ἀνάλογα μέ τήν καθαρότητα τῆς ψυχῆς του. Οἱ πρωτόπλαστοι Ἀδάμ καί Εὕα εἶχαν πρῖν ἀπό τήν πτώση τους μεγαλύτερη γνώση τοῦ Θεοῦ ἀπό αὐτήν πού εἶχαν οἱ ἀπόγονοί τους. Οἱ Ἰσραηλιῆτες εἶχαν γνώση γιά τόν ἀληθινό Θεό ἀπό τήν ἀποκάλυψη βέβαια πού δόθηκε σ' αὐτούς ἀπό τόν Θεό διά μέσου τῶν δικαίων Πατριαρχῶν καί Προφητῶν· ἐνῶ οἱ μεγάλοι φιλόσοφοι, σάν τόν Πλάτωνα, γιά παράδειγμα, δέν εἶχαν αὐτήν τήν γνώση τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ. Καί ἀσφαλῶς οἱ Προφῆτες εἶχαν μιᾶ πληρέστερη γνώση περί τοῦ Θεοῦ ἀπό αὐτή πού εἶχε ὁ Ἰσραηλιτικὸς λαός, γιατί τούς τήν ἀπεκάλυπτε ὁ Θεός αὐτήν τήν πληρέστερη γνώση σ' αὐτούς τούς δούλους του (βλ. Ἄμ. 3,7). Καί ὅσο περνοῦσαν τά χρόνια καί ὁ Θεός ἔδινε στούς Προφῆτες του περισσότερες ἀποκαλύψεις περί τοῦ Ἐαυτοῦ Του καί αὐτοί ἔπειτα τίς κήρυτταν στόν λαό, γινόταν καί σ' αὐτόν τόν λαό πληρέστερη ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ ἀπό ὅσο πρῖν. Ὅσο ὅμως καί ἂν γίνεται μεγαλύτερη ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ στούς ἄνθρώπους, πάντοτε ἔχει ἓνα ὄριο· δέν εἶναι πλήρης γνώση, γιατί δέν μπορεῖ ποτέ νά ἐξιχνιαστῆ καί νά κατανοηθεῖ ὁ Θεός ἀπό τούς ἄνθρώπους. Ἡ ἀλήθεια αὐτή λέγεται σέ ὅλη τήν Ἁγία Γραφή καί στήν Παλαιά καί στήν Καινή Διαθήκη. Ὁ Ἡσαΐας λέγει: «Ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀνεξερεύνητη» (40,28). Βλ. καί Ψάλμ. 144,3. Καί τό βιβλίό τοῦ Ἰώβ τό λέγει καθαρά: «Ἀπρόσιτος (= ἀκατάληπτος) εἶναι σέ μᾶς ὁ Παντοδύναμος»

(37,23). Καί ἄλλου πάλι τό ἴδιο βιβλίο μᾶς ἐπιπλήττει λέγοντας:

Νομίζεις ὅτι μπορεῖ νά νοήσεις τά βάθη τοῦ Θεοῦ,
νά ἐξιχνιάσεις τά μυστικά τοῦ Παντοδυνάμου;
Εἶναι ψηλότερα καί ἀπό τόν οὐρανό·
σάν τί μπορεῖς νά κάνεις;
Καί εἶναι πιό βαθιά ἀπό τόν ἄδη·
τί μπορεῖς νά μάθεις;
Σέ ἔκταση ξεπερνοῦν τήν γῆ
καί εἶναι πλατύτερα ἀπό τήν θάλασσα (Ίώβ 11,7-9).

Ὁ Ίώβ πάλι ὁμολογεῖ ὅτι ἤδη καί αὐτά τά φαινόμενα τῆς φύσεως εἶναι ἀκατανόητα στούς ἀνθρώπους, τά ὁποῖα ὅμως εἶναι μία ἀδύνατη ἀποκάλυψη τοῦ μεγαλείου τοῦ Θεοῦ. Καί ἄν αὐτά τῆς φύσεως τά φαινόμενα εἶναι ἀκατάληπτα, πόσο ἀκατάληπτος εἶναι ὁ Δημιουργός ὅλων, ὁ Θεός! Παραθέτουμε μία περικοπή:

«Αὐτός (ὁ Θεός) ἀπλώνει πάνω ἀπό τό κενό τόν οὐρανό
καί κρεμάει τήν γῆ πάνω ἀπό τό τίποτα.
Κλείνει μέσα στά νέφη τήν βροχή
καί δέν τά ἀφήνει νά φοβηθοῦν ἀπό τό βάρος της.
Τόν θρόνο του τόν σκεπάζει μέ πικρά μαῦρα σύννεφα,
μέ τρόπο πού νά μή μπορεῖ νά τόν δεῖ κανένας.
Χάραξε κύκλο γύρω στήν ἐπιφάνεια τῆς θάλασσας,
καί ἔτσι ἔβαλε ὄρια ἀνάμεσα στό φῶς καί στό σκοτάδι.
Τρέμουν οἱ στυλοὶ τοῦ οὐρανοῦ
καί συγκλονίζονται ἀπό τίς ἀπειλές του.
Μέ τήν ἰσχύ του ὑπέταξε τήν θάλασσα
καί συνέτριψε τήν Ραάβ μέ τήν ἀξιωσύνη του.
Μέ τήν δική του τήν πνοή καθάρισαν οἱ οὐρανοί
καί μέ τό δικό του χέρι
ἐξόντωσε τό συστρεφόμενο φίδι.
Ὅμως αὐτά δέν εἶναι παρά ἐλάχιστα
ἀπό τά μεγάλα ἔργα του,
πού τήν ἤχώ τους μόνο ἀκούσαμε ἀμυδρά.

Τό πραγματικό ὅμως μέγεθος τῆς δύναμῆς του
ποιός θά μπορέσει νά τό χωρέσει στό νοῦ του;»
(Ιώβ 26,7-14).

Παραθέτουμε καί μερικά ἄλλα σχετικά χωρία:

«Πράγματι, Ἐσύ εἶσαι Θεός πού κρύβεσαι,
Θεέ τοῦ Ἰσραήλ καί λυτρωτή!» (Ἠσ. 45,15).

«Δέν μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νά κατανοήσει
τό ἔργο τοῦ Θεοῦ
ἀπό τήν ἀρχή μέχρι τό τέλος» (Ἐκκλ. 3,11).

«Αὐτός (ὁ Θεός) εἶναι ὁ Μέγας
καί ὑπέρτερος ἀπό ὅλα τά ἔργα του.
Ποιός τόν εἶδε ποτέ
γιά νά μπορέσει νά τόν περιγράψει;
Καί ποιός μπορεῖ νά τόν δοξάσει ἐπάξια;»
(Σ. Σειρ. 43,28).

Ἀκόμη καί ἂν ὁ ἴδιος ὁ Θεός ἐμφανισθεῖ σέ ἕνα πρόσωπο, ὅπως
στόν Ἀβραάμ (Γεν. 18,1 ἐξ.) καί στούς Προφῆτες (Ἠσ. 6. Ἰεζ. 1.
Δαν. 7,9), δέν θά μπορέσει ποτέ τό πρόσωπο αὐτό νά ἀποκτήσει μιᾶ
τέλεια γνώση τοῦ Θεοῦ. Ὁ Μωυσῆς ἦταν ὁ ἀνώτερος τῶν Προφητῶν
τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καί ἡ Ἐκκλησία μας τόν καλεῖ «θεόπτη». Μέ
αὐτόν μίλησε ὁ Θεός διαφορετικά ἀπό ὅ,τι μίλησε μέ τούς ἄλλους
Προφῆτες· μέ αὐτόν μίλησε «ἐνώπιος ἐνωπίω, ὡς εἶ τις λαλήσει πρὸς
τόν ἑαυτοῦ φίλον» (Ἐξ. 33,11). Μίλησε «στόμα κατὰ στόμα, ἐν εἶδει
καί οὐ δι' αἰνιγμαμάτων» καί ὁ Μωυσῆς «τήν δόξα Κυρίου εἶδε» (Αριθμ.
12,7.8). Καί ὅπως λέγει τό βιβλίον τοῦ Δευτερονομίου «οὐκ ἀνέστη ἔτι
προφήτης ἐν Ἰσραήλ ὡς Μωυσῆς, ὃν ἔγνω Κύριος αὐτόν πρόσωπον
κατὰ πρόσωπον» (Δευτ. 34,10). Πῶς ὅμως νοοῦνται αὐτές οἱ φράσεις
φαίνεται ἀπό τά ὅσα λέγονται στίς περικοπές Ἐξ. 33,18-23. 34,5-
10, γιά τίς ὁποῖες μιλάμε παρακάτω.

Ὁ Μωυσῆς παρεκάλεσε τόν Θεό νά τοῦ φανερώσει τήν δόξα του:

«Ἐμφάνισόν μοι σεαυτόν»! (Ἐξ. 33,18). Ἀλλά ὁ Θεός τοῦ εἶπε ὅτι δέν μπορεῖ κανεῖς νά δεῖ τό «Πρόσωπό» του, γιατί θά πεθάνει. Γι' αὐτό θά δεῖ μόνο τά ὀπίσθια του: «Καί εἶπεν (ὁ Θεός): “Οὐ δύνησῃ ἰδεῖν τό πρόσωπόν μου· οὐ γάρ μή ἴδῃ ἄνθρωπος τό πρόσωπόν μου καί ζήσεται... Ὅψει τά ὀπίσω μου, τό δέ πρόσωπόν μου οὐκ ὀφθήσεται σοι» (Ἐξ. 33,20)! Ὁ Μωυσῆς, ἀφοῦ ζήτησε ἀπό τόν Θεό μέ πολύ πόθο νά γνωρίσει περισσότερα γι' Αὐτόν, ὁ Θεός τοῦ ἐκπλήρωσε τήν ἐπιθυμία του αὐτή, ὅσο ὅμως μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νά γνωρίσει τόν Θεό. Γι' αὐτό καί τοῦ εἶπε ὁ Θεός «ὄψει τά ὀπίσω μου, τό δέ πρόσωπόν μου οὐκ ὀφθήσεται σοι». «Πρόσωπο» τοῦ Θεοῦ, πού δέν μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νά δεῖ, εἶναι ἡ Οὐσία τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία παραμένει ἀπρόσιτη στόν ἄνθρωπο καί στόν πιό ἅγιο καί σ' αὐτά τά ἀγγελικά Σεραφεῖμ. Τά «ὀπίσω» τοῦ Θεοῦ, πού μόνο μπορεῖ νά γνωρίσει ὁ ἄνθρωπος, εἶναι, κατά τήν διδασκαλία τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μας, οἱ Θεῖες Ἐνέργειες, διά μέσου τῶν ὁποίων ἀποκαλύπτεται καί δοῦν ὁ Θεός.³ Ἡ γνώση μας γιά τόν Θεό εἶναι ἀκριβῶς ἔτσι ὅπως μᾶς τό λέγει παραστατικά ἡ Καινή Διαθήκη «δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι» (Α' Κορ. 13,12). Βλέπουμε δηλαδή σάν σέ μετάλλινο καθρέπτη θαμπά καί ἀτελῶς, ὥστε νά μᾶς μένουν πολλά αἰνίγματα. Γιατί ὁ Θεός εἶναι «φῶς οἰκῶν ἀπρόσιτον (= φῶς, πού δέν μπορεῖ κανεῖς νά πλησιάσει), ὃν εἶδεν οὐδεὶς ἀνθρώπων οὐδέ ἰδεῖν δύναται» (Α' Τιμ. 6, 16). Στούς δικαίους ὅμως, ὡς ἀμοιβή γιά τήν τελειότητά τους, ὡς «μισθόν ὀσιότητος», ὡς «γέρας ψυχῶν ἀμώμων», ὅπως τό λέγει ἡ Σοφία Σολομῶντος (2,22), θά δοθεῖ στήν πέρα ἀπό τόν θάνατο ζωὴ μιὰ τελειότερη – ἀπό ὅση εἶναι δυνατόν στήν παρούσα ζωὴ – γνώση τοῦ Θεοῦ. Οἱ δίκαιοι, ὅπως λέγει τό ἴδιο βιβλίο, «θά λάβουν ἀπό τό χέρι τοῦ Κυρίου τό στέμμα τό λαμπρό, γιά νά βασιλεύσουν δόξασμένοι» (5,16). Καί ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ἐνῶ στήν παρούσα ζωὴ εἶπε ὅτι γνωρίζουμε «δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι» (Α' Κορ. 13,12), στόν ἴδιο στίχο λέγει ὅτι «τότε», στήν ἄλλη δηλαδή ζωὴ, οἱ δίκαιοι θά βλέπουν τόν Θεό «πρόσωπον πρός πρόσωπον»!

3. Βλ. π.χ. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου MPG. 56,416.417.

4. Ὑποθέσεις γιά τήν προέλευση τῆς πίστεως στόν Θεό στήν Παλαιά Διαθήκη

Εἶπαμε ἀπό τήν ἀρχή ὅτι τά ὅσα μᾶς λέγει ἡ Παλαιά Διαθήκη γιά τόν Θεό προέρχονται ἀπό θεῖες ἀποκαλύψεις, πού ἀπό παλαιά ἔκανε ὁ Θεός στόν ἄνθρωπο, ὅπως αὐτό μᾶς τό λέγει καθαρά στήν ἀρχή τῆς ἡ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολή τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Μερικοί ὅμως ἐρευνητές, πού δέν δέχονται αὐτή τήν θεία ἀποκάλυψη στό Ἰσραήλ, θέλουν τήν πίστη τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης πρὸς τόν Θεό νά τήν ἐξηγήσουν ὅτι προῆλθε ἐξελικτικά ἀπό χαμηλότερα θρησκευτικά ἐπίπεδα πολυθεϊσμοῦ, ἢ ὅτι προῆλθε ἀπό ἓνα μονοθεϊστικό ἔνστικτο τῶν Σημιτῶν ἢ ὅτι, τέλος πάντων, εἶναι δάνειο ἀπό τόν γύρω κόσμο.

Ἐδῶ θά μνημονεύσουμε πρῶτον τόν Wellhausen καί τήν σχολή του, ἡ ὁποία ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ προμωσαϊκή θρησκεία τοῦ Ἰσραήλ ἦταν ἡ λεγομένη θρησκεία τῆς ἐρήμου (Wüstenreligion, Beduinenreligion), ἦταν δηλαδή ἀνιμισμός μέ μορφή πολυδαιμονισμοῦ ἢ τοτεμισμοῦ ἢ προγονολατρίας καί φετιγισμοῦ, ἢ κράμα ὄλων αὐτῶν, ὅπως τέτοια θρησκεία εἶχαν καί ἄλλες σημιτικές φυλές κατά τούς πανάρχαιους χρόνους. Καί ἀκόμη λέγει ὁ Wellhausen ὅτι αὐτή ἡ ἀνάμικτη θρησκεία τοῦ πρῶτου Ἰσραήλ διὰ τοῦ Μωυσέως ἀνυψώθηκε σέ ἐνοθεΐα ἢ μονολατρία, μέ τήν μορφή τῆς λατρείας τοῦ Γιαχβέ (τοῦ τοπικοῦ τάχα Θεοῦ τοῦ Σινᾶ, τοῦ Θεοῦ τῶν Κενιτῶν), τόν ὁποῖον ὁ Μωυσῆς ἀνεκήρυξε σέ ἐθνικό Θεό καί ἀποκλειστικό προστάτη τῶν Ἰσραηλιτικῶν φυλῶν. Ὡς ἀντίκρουση τῆς θεωρίας τοῦ Wellhausen τῶν παραπάνω μόνο δύο σημείων τῆς γράφουμε τά ἐξῆς σύντομα καί ἀπλᾶ⁴:

(α) Οἱ νέες ἐρευνες στήν περιοχὴ τῆς παλαιᾶς Ἀνατολῆς (Μικρασίας, Ἀσσυρίας, Βαβυλωνίας, Παλαιστίνης, Σιναιτικῆς Χερσονήσου, Αἰγύπτου κ.λπ.) ἀπέδειξαν ὅτι ναι μέν οἱ θρησκείες τῶν χωρῶν τῆς περιοχῆς αὐτῆς ἦταν πολυθεϊσμός (ἀστρολατρία, προσωποποίηση τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως), ἀλλά ὁ πολυθεϊσμός τους ὁλοέν καί χειροτέρευε μέ τήν συνεχῆ προσθήκη νέων θεῶν· ὁ Wellhausen ὅμως, ἀντίθετα,

---

4. Κοινοτοποίηση τῆς θεωρίας τοῦ Wellhausen θά βρεῖ ὁ ἐνδιαφερόμενος στό τιτάνειο ἔργο τοῦ μακαριστοῦ σοφοῦ Καθηγητοῦ μας Παναγιώτου Μπρατσώτου, *Εἰσαγωγή εἰς τήν Παλαιάν Διαθήκην*², Ἐν Ἀθήναις 1993, σ. 22-26, 99-141).

λέγει, όπως είπαμε, για την ανάμικτη δῆθεν πολυθεϊστική θρησκεία του Ἰσραήλ, ότι αυτή από τόν πολυθεϊσμό ανυψώθηκε διά του Μωυσεώς σέ ένοθεΐα και μονολατρία, μέ την μοφή τῆς λατρείας του Γιαχβέ.

(β) Ἀλλά και πάλι οί έρευνες καθιστοῦν ως πολύ πιθανόν αυτό που λέγει και ἡ Παλαιά Διαθήκη, ὅτι ἡ πρωταρχική μορφή τῆς θρησκείας τῆς ἀνθρωπότητος – και ἄρα και τῶν Σημιτῶν, ἀπό τούς ὁποίους προέρχεται ὁ Ἰσραήλ – ἦταν ἡ μονοθεΐα· ἀντίθετα ὁ Wellhausen μέ την σχολή του δέχεται την πολυθεΐα ως την πρωταρχική μορφή θρησκείας, και την θρησκευτική πάλι κατάσταση τῶν λαῶν τῆς παλαιᾶς Ἀνατολῆς κατά την προμωσαϊκή περίοδο την δέχεται ως πολύ χαμηλή. Μέ τίς ἀρχαιολογικές ὅμως και θρησκευτολογικές έρευνες ἀποδείχθηκε ὅτι ἤδη περί τό 2000 π.Χ. στήν Βαβυλώνα ἡ ἀστρολογική τῆς πολυθεΐα εἶχε μοναρχικό χαρακτήρα· στήν Αἴγυπτο ἦταν γνωστός ὕψιστος θεός· και ἡ νοτιοαραβική θρησκεία, ἤδη κατά τούς πρώτους ἱστορικούς χρόνους, ἔφερε ένοθεϊστικό χαρακτήρα, ἀλλά και ἀργότερα, κατά την κατὰπτωσή τῆς δέν ἦταν μία θρησκεία τῆς ἐρήμου, ὅπως την φαντάστηκε ὁ Wellhausen και οί περί αυτόν.

(γ) Ἀνεπίτρεπτο πάλι εἶναι τό νά ἰσοπεδώνει και νά ἐξισώνει ὁ Wellhausen τόν Ἰσραήλ ἐθνολογικά και θρησκευτολογικά μέ τούς ἄλλους γειτονικούς του λαούς. "Ἐτσι παραγνωρίζει τελείως την ἐντελῶς ἰδιότυπη και μοναδική στήν ἱστορία τῶν παλαιῶν θρησκείων θρησκευτική ἐξέλιξη του Ἰσραήλ, ἡ ὁποία ἐρμηνεύεται μόνο μέ τό νά παραδεχθοῦμε την ὑπερφυσική στόν λαό αυτό ἐπίδραση, νά δεχθοῦμε δηλαδή την θεία ἀποκάλυψη σ' αυτόν.

(δ) Τό ὅτι παρατηροῦνται κάποια ἴγνη φετιχισμού, τοτεμισμού, ἀνιμισμοῦ κ.ἄ. στήν ἰσραηλιτική θρησκεία, αυτό δέν σημαίνει ὅτι ἡ θρησκεία αυτή ἦταν τοιαύτη ἀπό την ἀρχή, κράμα δηλαδή τῶν θρησκείων αὐτῶν, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ Wellhausen, ἀλλά τό πράγμα ἐρμηνεύεται ἀπό την ἐπίδραση τῶν Χαναναίων ἢ ἄλλων γειτόνων πρό τό Ἰσραήλ λαῶν· γι' αυτό και οί Προφῆτες ἐλέγχουν τά ξένα αὐτά στοιχεῖα και ἀγωνίζονται γιά την καθαρότητα τῆς θρησκείας του Γιαχβέ, ὅπως δόθηκε στόν Ἰσραήλ ἀπό την ἀρχή.

(ε) Ὁ ἰσχυρισμός του Wellhausen, ὅτι τάχα ἡ θρησκεία του προμωσαϊκοῦ Ἰσραήλ ἦταν κράμα ξένων στοιχείων και ὅτι ἀργότερα διά του Μωυσεώς ἐγίνε μονοθεΐα, ἐλέγχεται ως ψευδής μέ τό ἀπλό ἐπι-

χείρημα, ὅτι ὁ Μωυσῆς ἔχει τήν συνείδηση ὅτι ὁ Θεός, γιά τόν ὁποῖον ὀμιλεῖ στούς Ἰσραηλίτες, δέν εἶναι νέος Θεός, ἀλλά εἶναι ὁ Θεός τῶν πατέρων τους (Εξ. 3,6.13), ὅτι εἶναι ὁ Θεός τοῦ Ἀβραάμ, τοῦ Ἰσαάκ καί τοῦ Ἰακώβ (Εξ. 3,6. 13.15.16).

Δεύτερον, σ' αὐτούς πού δέν δέχονται ἀπό τήν ἀρχή τήν μονοθεΐα στό Ἰσραήλ, θά ἀναφέρουμε τόν A. Alt,⁵ ὁ ὁποῖος ξεκινώντας ἀπό τό ὅτι ὁ Θεός στίς βιβλικές διηγήσεις χαρακτηρίζεται ἄλλοτε ὡς «Θεός τοῦ Ἀβραάμ» (Γεν. 24,12. 26,24. 27,42. 28,13. 31,42), ἄλλοτε ὡς «Θεός τοῦ Ἰσαάκ» (Γεν. 27,20. 28,13. 31,5. 42. 41,13) ἢ ὡς «ὁ φόβος τοῦ Ἰσαάκ» (Γεν. 31,42.53) καί ἄλλοτε ὡς ὁ «Δυνάστης τοῦ Ἰακώβ» (Γεν. 49,24) καί ἄλλοτε πάλι χαρακτηρίζεται ὡς «Θεός τῶν πατέρων Ἀβραάμ καί Ἰσαάκ» (Γεν. 32,9. 48,15) ἢ «Θεός Ἀβραάμ καί Θεός Ἰσαάκ καί Θεός Ἰακώβ» (Εξ. 3,6), εἶπε ὅτι: Στήν ἀρχή ἦταν τρεῖς Θεοί, πού τήν λατρεία τους τήν ἴδρυσαν οἱ τρεῖς Πατριάρχες, ὁ Ἀβραάμ, ὁ Ἰσαάκ καί ὁ Ἰακώβ. Μέ τήν παρέλευση ὅμως τοῦ χρόνου καί τήν ἀνάπτυξη τῆς ἐννοίας τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος οἱ τρεῖς Θεοί, πού λάτρευαν οἱ φυλές οἱ συγκεντρωμένες γύρω ἀπό κάθε Πατριάρχη, συνηνώθησαν σέ ἕνα Θεό, τόν «Θεόν τῶν πατέρων Ἀβραάμ, Ἰσαάκ καί Ἰακώβ», ὁ ὁποῖος τελικά ταυτίστηκε μέ τόν Γιαχβέ τοῦ Μωυσέως, ὁπότε καί ἐπιτεύχθηκε ἡ ἐθνική ἐνότητα τοῦ Ἰσραήλ. Ἡ θεωρία αὐτή τοῦ Alt τονίζει βέβαια ὅτι ὁ Θεός τῶν Πατέρων εἶναι διάφορος ἀπό τούς θεούς τῆς Παλαιστίνης καί δέχεται ὀρθῶς, πάλι, ὅτι ὁ Θεός ἔγινε συνειδητός στούς Πατριάρχες μέ ἀποκάλυψη, ἀλλά σφάλλει στό ὅτι δέχεται τρεῖς διάφορους θεούς. Ὁ ἰδικός μας Βέλλας λέγει ἀντικρούοντας τόν Alt: «Οὐδαμοῦ τῆς Γενέσεως οἱ ὑποτιθέμενοι τρεῖς οὗτοι Θεοί διαστέλλονται ἀλλήλων, ἀλλά τούναντίον συνταυτίζονται (πρβλ. Γεν. 28,13. 46,3. 48,15). Οὐδαμοῦ παρουσιάζονται οἱ Πατριάρχει ἔχοντες τήν συναίσθησιν ὅτι ὁ Θεός ἐκάστου εἶναι διάφορος τοῦ Θεοῦ τοῦ ἐτέρου. Ὁ Θεός τῶν Πατριαρχῶν εἶναι εἷς. Ἡ ὀνομασία “Θεός τῶν Πατέρων Ἀβραάμ, Ἰσαάκ καί Ἰακώβ” δεικνύει τήν ἐνότητα τῆς παραδόσεως τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ, τήν ἐνότητα τῆς πίστεως εἰς τόν αὐτόν Θεόν, ὅτι δηλ. “ὁ Θεός τοῦ Ἰσαάκ καί Ἰακώβ” δέν εἶναι διάφορος τοῦ Θεοῦ τοῦ

---

5. Der Gott der Väter 1929.

Ἀβραάμ. Ἀκόμη καί ἂν δεχθῆ τις ὅτι ἡ διαφορά τῆς ὀνομασίας τοῦ Θεοῦ προέρχεται ἐκ τοῦ διαμερισμοῦ τῶν ἰσραηλιτικῶν φυλῶν περί τούς τρεῖς Πατριαρχάς, τούτο δέν δηλοῖ ἀναγκαιῶς καί διαφοράν Θεῶν.⁶ Ἴσως ἀκόμη καί οἱ χαρακτηρισμοί “ὁ φόβος τοῦ Ἰσαάκ” ἢ “ὁ ἰσχυρός τοῦ Ἰακώβ” νά ἐπιδιώκουν νά παραστήσουν οὐχί τό διάφορον τῶν Θεῶν ἀλλά ὀρισμένας ιδιότητας τοῦ Θεοῦ. Ὁρθῶς δέ ὁ O. Procksch τονίζει⁷ ὅτι ἡ κοινή ὑπό τῶν Πατριαρχῶν χρησιμοποίησις τοῦ ἱεροῦ τῆς Βεερσεβά,⁸ ἢ παραμονή ἐν αὐτῶ τῶν Πατριαρχῶν καί ὁ αὐτός πάντοτε χαρακτήρ τοῦ Θεοῦ τοῦ Ἀβραάμ, Ἰσαάκ καί Ἰακώβ ὁμιλοῦν κατά τῆς ὑποθέσεως τοῦ A. Alt».⁹

Τρίτον, σ’ αὐτούς πού δέν δέχονται τήν θεία ἀποκάλυψη στό Ἰσραήλ, θά πρέπει νά προσθέσουμε καί αὐτούς πού ἰσχυρίζονται ὅτι ὁ μονοθεϊσμός στό Ἰσραήλ εἶναι συνέπεια μιᾶς ἰδιαίτερης φυλετικῆς ροπῆς τῶν Σημιτῶν. Κατ’ αὐτούς ἡ τάση πρὸς τήν μονοθεΐα ἦταν ἓνα ἰδιαίτερο χαρακτηριστικό τῶν Σημιτῶν. Ὅμως αὐτό δέν μπορεῖ νά ἰσχύει, γιατί ἐκτός ἀπό τούς Ἰσραηλιτες, οἱ ἄλλοι Σημιτες δέν ἦταν καθόλου μονοθεϊστές. Οἱ θεοί τῶν Βαβυλωνίων καί τῶν Ἀσσυρίων ἦταν πάρα πολλοί, ὅπως ἐπίσης καί οἱ θεοί τῶν Χανααίων, Μωαβιτῶν, Ἀμμωνιτῶν, Ἐδωμιτῶν καί Φοινίκων (Ras Shamra). Ἄν σ’ αὐτούς τούς λαούς ὑπῆρχε ἡ φυλετικὴ ροπή πρὸς τήν μονοθεΐα, τότε θά ἔπρεπε τοῦλάχιστον αὐτοί μέ τήν ἐπαφή τους μέ τόν Ἰσραήλ καί μέ τήν γνωριμία τους μέ τήν ἰσραηλιτικὴ θρησκεία νά εἶχαν στραφεῖ σύντομα στόν μονοθεϊσμό.

Τέταρτον, πρέπει νά ποῦμε ὅτι κάποιος ὑπέθεσαν ὅτι ὁ Ἰσραήλ παρέλαβε τόν μονοθεϊσμό ἀπό κάπου ἄλλοῦ. Κι αὐτὴ ὅμως ἡ ὑπόθεσις κρίνεται ὡς ἄσπρη, γιατί οἱ γειτονικοὶ λαοὶ δέν ἦταν μονοθεϊστές.¹⁰

---

6. Πρβλ. καί A. Lods, *The Religion of Israel* (ἐν *Record and Revelation* 1938 σ. 201).

7. O. Procksch, *Theologie des A. T.* 1950 σ. 56.

8. Γεν. 21,33. 26,33 ἐξ. 46,1 ἐξ.

9. Β. Βέλλα, *Θρησκευτικὰ Προσωπικότητες τῆς Π.Δ.*, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1957, σ. 41-42.

10. Γιά τήν παραπάνω μελέτη βλ. τὰ ἔργα τῶν Dr. Paul Heinisch, *Theologie des Alten Testaments*, Bonn, 1940, Edmond Jacob, *Theology of the Old Testament*, London, 1958. Π. Ι. Μπρατσιώτου, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Παλαιάν Διαθήκην*, Ἐκδότῃς Ν. Μπρατσιώτῃς, ἐν Ἀθῆναις 1993 καί Ν. Π. Μπρατσιώτου, *Εἰσαγωγή εἰς τὴν Θεολογίαν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, Ἀθῆναι 1996.
